

Vesna Ivanović

**KRIVICA NACIJA: RESTITUCIJA I ISPRAVLJANJE
ISTORIJSKIH NEPRAVDI¹**

**THE GUILT OF NATIONS: RESTITUTION AND
NEGOTIATING HISTORICAL INJUSTICES**

Sažetak

Virginia Woolf bi mogla reći da se 5. ožujka 1997., ili negdje oko toga datuma, svjetski moral – da ne kažemo, ljudska priroda – promijenio. Razlog je bio neočekivan: u odgovoru na optužbe za profitiranje na račun patnji Židova tijekom Drugog svjetskog rata, Švicarska je najavila svoju namjeru prodaje značajne količine svoga zlata kako bi oformila humanitarni fond od pet milijardi dolara. Fond je namijenjen žrtvama holokausta koje su izgubile svoj novac u švicarskim bankama, a potom da se upotrijebi za ispravljanje povijesnih nepravdi širom svijeta. Iznenađenje ne leži u tome što je Švicarska zatresla financijska tržišta i izazvala pad cijene zlata, čak ni u tome što su švicarski bankari pokazali odstupanje od svoga imagea stabilnosti, tajnosti i uvaženosti, nego što su pitanja morala postala tako snažna u međunarodnoj areni da su po svoj prilici čak i uštogljene bankare pretvorila u suosjećajne radikale.

⁶ Elazar Barkan, *The Guilt of Nations : Restitution and Negotiating historical Injustices*, W.W Norton & Company, 2001.

Elazar Barkan, prevela Lidija Kapičić *Krivica nacija : restitucija i ispravljanje istorijskih nepravdi*, Stylos, Novi Sad, 2007, 480 str.

Summary

Virginia Woolf might have said that on or about March 5, 1997, world morality - not to say, human nature - changed. The reason was unexpected: In response to accusations of profiting from Jewish suffering during World War II, Switzerland announced its intention to sell substantial amounts of its gold to create a humanitarian fund of five billion dollars. The fund is to be dispensed to Holocaust victims who lost their money in Swiss banks and, further, to amend historical injustice worldwide. The surprise is not only that Switzerland rattled the financial markets and caused a fall in the price of gold, or even that Swiss bankers appeared to deviate from their image of stability, secrecy, and respectability, but that moral issues have become so powerful in the international arena they seem to turn even tailored bankers into compassionate radicals.

Želja da se ispravi prošlost predstavlja tendenciju u porastu, koja utječe na naše živote na više nivoa, a zauzima centralno mjesto u samopoimanju našeg morala kao pojedinaca i kao članova zajednica širom svijeta. Kao što se u predgovoru *Krvice nacija* navodi, u svijetu poslije hladnog rata idemo ka tome da sve veću pažnju posvećujemo moralnoj odgovornosti, ali to činimo slobodnim izborom, a ne ponukani neophodnošću. Restitucija prikazuje moralnu potrebu budući da ona predstavlja povijesno premošćivanje animoziteta između neprijateljskih strana.

Iza predgovora slijedi Uvod: Ispravljanje povijesnih nepravdi u međunarodnom moralu, Prvi dio: Ostaci Drugog svjetskog rata, koji čini šest poglavlja: Faustovska neprilika: Njemačka reparacija Židovima, Američko sjećanje: Američki Japanci se sjećaju logora, Seksualno roblje: Žene za zabavu i japanska krivica, Pljačka kao pravda: Ruske žrtve i slavni muzeji, Nacističko zlato i švicarska solidarnost: Novi mehanizam za predstavljanje povijesnih zločina u drugačijem svjetlu?, Restitucija u istočnocentralnoj Europi: Zaslužene i nezaslužene žrtve, zatim Drugi dio sa šest poglavlja: Kolonijalizam i njegove posljedice, koji čini šest poglavlja: Prve 'nacije' renesanse: Autohtone grupe i pluralistički model, Restitucija

američkih urođenika: Zemlja, posmrtni ostaci i sakralni predmeti, Havaji: Ostali američki urođenici, Oceanski modeli za autohtone grupe: Australijski Aboridžani, Bijehu jednom ratnici: Ograničenja uspješne restitucije, Restitucija za ropstvo: Prilika ili mašta?, te Zaključak: Ka teoriji restitucije.

Barkan u uvodu navodi kako je tradicionalno uporište međunarodne diplomacije bila realpolitika, vjerovanje kako bi pokretač politike prije trebao biti realizam nego ideologija ili etika. No, od Drugog svjetskog rata, a sve brže od kraja hladnog rata, pitanja moralnosti i pravde zadobivaju sve veću pažnju kao politička pitanja. U tom je smislu potreba za restitucijom žrtvama iz prošlosti postala značajan dio nacionalne politike i međunarodne diplomacije. Novi međunarodni akcent na moralnosti ne karakterizira samo puke optužbe drugih zemalja za kršenje ljudskih prava, već isto tako i samopreispitivanje. Svi su se predvodnici politike novog internacionalizma – Clinton, Blair, Chirac i Schröder, prvo ispričali i pokajali za krupne povijesne zločine u vlastitim zemljama i za politike koje su ignorirale ljudska prava. Ove akcije nisu potpuno očistile mrlje iz prošlosti, niti su predstavljale potpunu novinu ili bile bez presedana, kako se to u ovoj knjizi jasno pokazuje. Ipak, dramatični pomak je proizveo novo mjerilo: moralna pitanja počela su dominirati pažnjom javnosti i političkim pitanjima i pokazala su spremnost nacija da prigrlje vlastitu krivicu. Ova nacionalna samoreflektivnost je nova krivica nacija.

Samo nasuprot nepostojanju boljeg rješenja, uzrokovanog nesposobnošću međunarodne zajednice da spriječi ili ublaži humanitarnu katastrofu, restitucija osigurava neki svjetionik moralnosti. Privlačnost restitucije je rezultat predstavljanja moralnih rješenja u svijetu duboko ogrezlom u nemoral i nepravdu. Teorija prevladavanja konflikata zasnovana na restituciji može osvjetliti napore mnogih nacija i manjina da dobiju djelomično priznanje i nadiđu sukobljene povijesne identitete kroz izgradnju zajedničke prošlosti.

Moderna ideja restitucije za povijesne nepravde rodila se u trenutku rehabilitacije Njemačke i ekonomskog preživljavanja Izraela. Zahtjev za restitucijom postao je duboko kontroverzan čin čak i među Židovima, budeći strah od toga da se njime degradira sjećanje na žrtve. Adenauer je prihvatio izazov i preuzeo inicijativu.

Pregovori o restituciji bili su veoma emotivni i složeni, ali obje strane su bile odlučne da pokušaju. Dvojica vodećih pregovarača su bili jedan Nijemac, a drugi Židov, izbjeglica iz Njemačke (Goldman, predsjednik Svjetskog kongresa Židova), obojica su nekada pohađala istu srednju školu i poslali su zajedničku razglednicu bivšem profesoru iz mjesta gdje su se održavali pregovori. Pregovori koji su počeli preko nekoliko kanala, ozvaničeni su 1951. godine, a suma je svedena na jednu milijardu dolara. Sukobljena gledišta, ogromni pritisci, prekidi pregovora u Nizozemskoj, razdvajanje reprogramiranja općih dugova u Londonu od židovske reparacije... Poslije općeg sporazuma između Njemačke, s jedne, i Izraela i Židova iz cijelog svijeta, s druge strane, uslijedio je zakon o individualnom obeštećenju koji je krajem ljeta 1953. godine donio Bundestag, zakon koji je predviđao znatno više milijardi dolara za restituciju tijekom godina. Zanimljivo, stvarna suma u ovom sporazumu bila je zasnovana na prihvaćanju činjenice da Istočna Njemačka neće platiti svoj dio koji je iznosio polovicu iznosa. No, ovaj dio sporazuma je oživio poslije ujedinjenja Njemačke. Holokaust je postao kriterij neprevaziđenog genocida spram kojeg žrtve drugih povijesnih zločina mjere vlastitu patnju. Njemačke reparacije koje su uslijedile poslije rata postale su mjerilo za buduće zahtjeve za restituciju. Da bi pomirenje između Njemačke i Židova imalo kredibilitet u očima svjetske javnosti i da bi ponijela teret oprosta, reparacija je morala biti financijski dovoljno velika, kao dokaz borbe morala je biti teško postignuta pogodba, a potom su morali da je postignu legitimni predstavnici počinitelaca i žrtava. Za oba naroda restitucija je omogućila oplakivanje koje će pružiti način da se izađe nakraj s melankolijom, viktimizacijom, nacionalnom represijom i mržnjom prema samom sebi.

Kongres SAD-a je 1988. godine predložio nacrt zakona pod nazivom Akt o građanskim slobodama, koji je omogućio vladi SAD-a da plati kompenzaciju američkim Japancima koji su bili internirani tijekom Drugog svjetskog rata. Akt je predviđao restituciju američkim Japancima u iznosu od 1,25 milijardi dolara. Reparacija je preokrenula traumu i sramotu logora u formativno nacionalno i etničko sjećanje, takvo koje je u stanju da se nosi sa oštrom povijesnom realnošću. Internacija 120.000 pojedinaca

između 1942. i 1945. godine, od kojih su dvije trećine bili američki državljani, bila je usmjerena na američke Japance sa Zapadne obale bez obzira na njihovu starost, djelatnost ili politička shvaćanja. Nesreća je američkih Japanaca to što su oni poslužili kao meta za ksenofobiju prerusenu u nacionalnu sigurnost.

Tijekom devedesetih Japan se našao pod međunarodnim pritiskom da se ispriča i pruži odštetu za povijesne nepravde koje je počinio tijekom Drugog svjetskog rata. U osnovi spora bio je način na koji je Japan tretirao 'žene za zabavu', no međunarodna pažnja usmjerena na seksualno roblje prenijeta je na obnovljenu debatu o drugim zločinima, uključujući i masakr u Nankingu. 'Žene za zabavu' predstavlja službeni naziv koji je japanska armija dala vojnoj organizaciji nasilne prostitucije u javnim kućama, što je bila pojava rasprostranjena po cijelom japanskom carstvu od 1931. do 1945. godine. Da bi zadovoljile seksualne potrebe vojnika koji su išli u invaziju na Kinu, vojska im je osigurala žene organizirane u 'stanicama za zabavu'. Tijekom sljedeće decenije možda po čak i dvije stotine tisuća žena je bilo regrutirano, prevareno, zarobljeno, oteto, ili na neki drugi način uvedeno u ovaj sustav vojne službe. Sve su završile kao seksualno roblje. Ispriča japanskog premijera iz sredine devedesetih za 'stravičnu uvredu nanijetu dostojanstvu i časti velikog broja žena' predstavljala je ispriku, iako nedovoljnu. Naglasio je kako se ispričava osobno kao premijer, no nije priznao pravnu odgovornost nacije, čime je cijelu priču ograničio na indirektnu moralnu odgovornost.

Njemačka invazija na Rusiju ostavila je za sobom nezamislivu pustoš. Ljudski gubici u Rusiji dostizali su broj od 27 milijuna ljudi, a sovjetski narodi i privreda bili su na rubu propasti. Ruska kultura i umjetnička blaga su opljačkana, a ona koja se nisu mogla odnijeti uništena su. Odmazda prema Nijemcima bila je sastavni element službene ruske politike uzimanja naknade za ovo razaranje nezapamćenih razmjera. Pljačka je obuhvatila iste one milijune umjetničkih predmeta, knjiga i arhivskog materijala, plus još one koje je Njemačka ranije posjedovala i koje je tijekom rata otela iz drugih zemalja. Njemačko-ruski spor konstruiran je kao nacionalno rivalstvo povodom nacionalnog umjetničkog blaga. Nacionalni karakter koji se pripisuje umjetničkom trofejnom blagu predstavlja

odliku posebno vrijednu pažnje stoga što je većina ovih umjetničkih djela zapravo ruskog podrijetla i ne nosi nikakva eksplicitna nacionalna obilježja niti za jednu od ove dvije zemlje. U ovom sporu se ne radi toliko o nacionalnom karakteru umjetnosti, nego o načinu na koji se do blaga došlo. Naime, blago je čuvano i po tome što je upravo prevarom Njemačka prvobitno došla do njega (primjer Trojanskog zlata).

Pružanje odštete za sudjelovanje ili profitiranje od nacističke pljačke postalo je 1997. godine glavno međunarodno pitanje. Vrhunac je bila Londonska konferencija u prosincu 1997. godine, na kojoj je sudjelovala 41 zemlja u ujedinjenom pokušaju da se osudi krađa i gdje su mnoge zemlje priznale vlastitu krivicu. Nizozemska uloga u ratu u znatnoj mjeri je bila uobličena likom Ane Frank, čiji je dnevnik bio najpopularnija knjiga o holokaustu. Ako je ova predstava u prošlosti prikazivala Nizozemce kao one koji su krili Anu Frank, 1996. godine oni su iznenada postali narod koji ju je predao nacistima. Nizozemska ima najmanji postotak Židova koji su preživjeli rat, a ružne priče o nizozemskoj spremnosti da se okoriste tragedijom iz korijena su potresle sliku koju su mnogi Nizozemci imali o vlastitoj naciji. Lavina negativnog publiciteta 1997. godine dovela je i Švicarsku u nezgodan položaj. Javno je rečeno da su Švicarci objeručke prihvatili poslovnu suradnju s nacistima i da su profitirali na račun rata i njegovih žrtava. Ispostavilo se da je neutralnost više predstavljala profitabilnu industriju nego moralnu politiku. Izvor profita je bio jeziv. Zlatne šipke potjecale su čak i od tijela žrtava. Poslije rata Švicarska je odugovlačila i odbijala svaki pokušaj da se novac vrati žrtvama rata. Potraga za nacističkim blagom izrodila je jednu novu industriju. Nacionalne komisije proučavaju različite aspekte sudjelovanja u skoro 50 zemalja, a ovaj broj stalno raste. Pažnja je trenutačno preusmjerena na pitanje kompenzacije za ropsku radnu snagu u razdoblju nacizma.

Generalno su sve politike restitucije favorizirale određenu društvenu klasu, odbacile socijalna pitanja i odgodile druge međunarodne obaveze do nekog neodređenog trenutka u budućnosti. Primjenjujući specifične i različite ekonomske politike prema crkvi, manjinama i bivšim građanima, svaka je nacija odredila svoj novi identitet na samo sebi svojstven način. Pozicija sudetskih

Nijemaca je možda i najbolja ilustracija nezgodnog položaja u kojem se našla restitucija kao moralna politika. Legitimnost njemačkog slučaja (da su protjerivanjem sudetski Nijemci učinjeni žrtvama) podrivena je nepristajanjem vođa sudetskih Nijemaca da su bili prije suučesnici nego žrtve pripajanja Njemačkoj iz 1938. i za vrijeme rata. Prebacujući svu krivicu na Čehe umjesto da podijele odgovornost za najpogubniji raspad češke nacije 1938. godine i potiskujući svako priznanje suradnje s nacistima, sudetski Nijemci pred nas iznose jedan bezosjećajan slučaj, slučaj koji čak izaziva gnušanje i lako može dovesti do toga da neovisni promatrač stekne predrasude protiv njih. U tom kontekstu, njihov pokušaj da sebe prikažu kao jedinu žrtvu obojan je čak i u pogledu moralne simpatije za njihovo stradanje neposredno poslije rata.

Židovska zajednica kao entitet i dalje je veoma oprezna u javnim nastupima i karakteristično oklijeva pokazati previše upadljivo prisustvo Židova. U svim slučajevima istočnocentralne Europe (Poljska, Češka, Mađarska) manjine su podsjetnik na nacionalne borbe i često bude sjećanja na zvjerstva i ratne zločine. Popravljanje odnosa između susjednih zemalja čvrsto se prepliće s tretmanom manjina. U svim ovim zemljama javlja se ista ideologija unificirane kulture bez manjina, ali svi su prihvatili nezaobilazno prisustvo manjina. Do dana današnjeg niti jedna zemlja nije riješila to pitanje na zadovoljavajući način, a u svakom slučaju pitanje nacionalnog identiteta je nerazmrsivo vezano za kulturnu autonomiju i restituciju imovine manjina.

Uz restituciju, jedan drugi globalni pokret je uzimao maha poslije Drugog svjetskog rata: dekolonizacija. Iako je u roku od 20 godina većina svjetske populacije oslobođena jarma zapadnog imperijalizma i kolonijalizma, posljedice kolonijalizma se nisu mogle vratiti na staro. Od SAD-a i Kanade, do Novog Zelanda i Australije, kolonijalizam je izmijenio zemlju i njene narode u takvoj mjeri da se formirala nova realnost u kojoj autohtoni narodi predstavljaju tek malobrojne manjine na ivici izumiranja. Na drugim mjestima, kao što je Zimbabve, Južna Afrika i Latinska Amerika, odnos između autohtone i nove populacije stvorio je drugačiju specifičnu lokalnu dinamiku. Pored autohtonih populacija, neke od ovih zemalja imale su značajnu manjinu potomaka robova,

još jedno naslijeđe kolonijalizma. Pokreti autohtonih naroda u Južnoj Americi dostigli su kulminaciju ranih 1990-ih. Sve je počelo Prvom internacionalnom konvencijom autohtonih naroda kontinenta koja je održana od 17. do 21. lipnja 1990. godine u Quitu, Ekvador, a kojoj je prisustvovalo 400 predstavnika 120 autohtonih nacija i organizacija sa cijele zapadne hemisfere. U Južnoj Americi vjerojatno najaktivniji pokret bio je Konfederacija autohtonih narodnosti Ekvadora (KANE). Možda najjasniji izraz sukoba između tradicije i modernizacije i izbora neoprosvjetiteljskih principa kao srednjeg puta bio je prisutan u političkoj deklaraciji četvrtog zasjedanja (prosinao 1993) organizacije KANE: Izjava je počinjala ovako: *Mi, autohtone nacionalnosti i narodi, izgradili smo solidno strukturiranu nacionalnu političku organizaciju sa jasnom ideologijom zasnovanom na našim povijesnim i kulturnim aktivnostima, i predlažemo stvaranje jedne nove multinacionalne nacije.* Pošto su skrenuli pažnju na svoju marginalizaciju, diskriminaciju, ugnjetavanje i isključivanje, autohtoni narodi su iskazali svoj ne beznačajni uspjeh u preživljavanju i svoj cilj 'da povrate svoj politički prostor koji im je oduzet 1492. godine'. Barkan kaže da bi ova politička deklaracija predstavljala revolucionarni manifest da je stigla jednu deceniju ranije. Devedesetih, politički ciljevi organizacije bili su više pomirljivi: 'da se garantira ostvarivanje naših posebnih prava i predloži usklađen i uravnotežen razvoj cijelog društva u kontekstu mira i potpune demokracije'.

Možda je najozloglašeni i potencijalno najprofitabilniji slučaj restitucije u vezi sa Crnim planinama (Black Hills). U sporazumu iz 1868. godine vlada je odredila teritoriju koja je obuhvatila i Crne planine za veliki rezervat Siouxa. U tim brdima zlato je pronađeno 1874. godine. Nitko se ne ponosi naslijeđem događaja koji su uslijedili. Pošto su već bili zatvoreni u vrlo maleni rezervat, Siouxima je dana ponuda kojoj nisu mogli odoljeti: prodajte ili umrite od gladi. Ustupili su zemljište i trampili svoja prava za sljedovanje hrane iako su osporavali ovaj postupak i u to vrijeme. Vrhovni sud je 1980. godine presudio da su SAD dužne Siouxima 122 milijuna dolara za krađu Crnih planina. Siouxi se nisu složili sa presudom, za koju su smatrali da je neadekvatna, i nisu uzeli novac. Ovo pokreće neka važna pitanja: Je li novac bio jedini izvodljivi

oblik restitucije? Ako je tako, koliko novca? Ako nije, kako je drugačije mogla biti pružena restitucija ili obeštećenje za narušeni plemenski identitet Siouxa? Općenito, američki urođenici vide mnoštvo prava kao faktor povećanja težine njihovih zahtjeva, a ne kao izvor konflikta.

Pitanje indijanskog pogrebnog zemljišta i ostataka koji se na njemu nalaze privlači pažnju javnosti od 1970-ih naovamo. Više od jednog stoljeća indijanski (i drugi) posmrtni ostaci prikupljeni su na sve strane, prije svega radi znanstvenog istraživanja. Kao odgovor na kritiku koja raste skoro već dvije decenije, Kongres je u razdoblju 1989-1990. godine donio prve zakone o zaštiti grobova i obrednih predmeta američkih urođenika. On je ozakonio AZRGAU, koji priznaje prava američkih urođenika i Havajaca da odlučuju o tome gdje će konačno ležati posmrtni ostaci, pogrebni, obredni i drugi predmeti kulture. Odmah iza pitanja posmrtnih ostataka na red dolazi pitanje restitucije drugih vrsta kulturne svojine i obrednih predmeta. Indijanci traže povrat ove imovine i predmeta i ukidanje njihovog statusa umjetničkih predmeta kojima se može trgovati. Da bi se to postiglo, pleme mora dokazati značaj predmeta. Možda je najuspješnija i najčuvenija kampanja za restituciju bila ona koju je pokrenulo pleme Zunji da bi se ukinula zakonitost izlaganja njegovih bogova rata koje su im u proteklih 20 godina vratili različiti muzeji i uglavnom su do sada povučeni sa tržišta. Religijsko vjerovanje da je držati ukradenog Ahaju u zbirci bilo opasno po zbirku i da 'njegova moć može poremetiti red u svijetu' samo je zaoštrilo stvari. Komisija univerziteta se nije složila. Vidjela je ovo kao puku repliku, ne autentičnu stvar, i stoga kao svoju imovinu. Suglasili su se međutim da ga povuku i ne izlažu dalje u svojoj galeriji. Sveti lokaliteti su tradicionalno osvećeni putem obreda i molitvama. Često se vjerski značaj svjesno prenosi u kulturnu retoriku, kao na primjer u slučaju jednog američkog urođenika: *... društvo koje ne može da se sjeti svoje prošlosti i oda joj počast nalazi se u opasnosti da izgubi svoju dušu.* Pošto su tako dugo bili žrtve, Indijanci (op. savezna država priznaje ograničen broj od 545 plemena Indijanaca) se osjećaju posebno iskorištenima kada se otima njihova tradicija, a ograničavanje pojma 'indijansko' isključivo na Indijance može se pokazati kao najbolji vid restitucije.

U pozadini slike Havaja kao prosperitetne zemlje živi njezinih 200.000 havajskih urođenika, koji su najsiromašniji dio populacije, najlošijeg zdravstvenog stanja i najnižeg obrazovanja. Havajsku kulturu karakterizira prijateljstvo i harmonija ili ljubav prema ljudima (aloha konaka) i naponi za očuvanjem zemlje i ljubav prema njoj (aloha 'aina). Upravljanje zemljištem nalazi se u srcu havajskog konflikta, a to što je ima malo i što ona zauzima centralno mjesto u duhovnosti i kulturi urođenika samo doprinosi intenzitetu debate. U tradicionalnom havajskom sustavu zemlja je vlasništvo zajednice. Kada su Sjedinjene Američke Države srušile havajsku vladu 1893. godine, sva krunska zemlja postala je vlasništvo koje je pod starateljstvom SAD-a. Havajski urođenici sada traže povrat krunskih posjeda. Napredak havajskih urođenika djelomično je usporen zbog spora između sukobljenih grupa o tome tko autentično predstavlja njihove interese. Stav kopnenog dijela Amerike prema pokretu za restituciju može se vidjeti iz naslova: *Pokret za suverenitet Havaja signal da i u raju ima nevolja*. Otpor protiv države obuhvaća i takve političke istupe kao što je Međunarodni tribunal naroda Havaja, koji je podnio optužnicu protiv imperijalizma i kolonijalizma. Zaključuje se kako je većina Havajaca u zamjenu za žalost zbog gubitka suvereniteta dobila ponos na mjesto koje njihova kultura zauzima u javnom životu.

Identitet Australije održavao je njezinu politiku prema Aboridžanima od 1780-ih, kada je kapetan James Cook, kao predstavnik Britanskog carstva, izvijestio da je ovaj kontinent *terra nullius* a da urođenička populacija ne postoji. Gotovo da je ovo postalo točno s obzirom na to da su autohtone populacije širom svijeta skoro sasvim nestale/iskorijenjene u XIX. stoljeću. Kako 'prazna zemlja' ne može biti naseljena, Aboridžani nisu bili priznati i nisu imali državljanstvo. Službeno su ih priznali tek 1960-ih, kada im je dano državljanstvo. Konflikt između Aboridžana i ostalih obuhvaća i dijametralno suprotna shvaćanja prirode kao naslijeđa. Za društvo uopće, prirodna sredina je postala entitet zaseban u odnosu na kulturu i ljudske aspekte, i kao takva ona je prerasla u vrijednost za sebe i po sebi. U slučaju Ulurua, Aboridžani smatraju da je nedirnuta pustinja svetinja i vjeruju u jedinstvo kulture i prirodne sredine. Pretvaranje aboridžanskog tla u robu smatra se narušavanjem

tradicionalnog načina života. Dilema se zakomplicirala još više zbog činjenice kako je plasiranje imovine koja pripada aboridžanskom identitetu i kulturi na tržište postalo veoma unosan posao i značajna komponenta turističke industrije kao i prihoda Aboridžana.

Maori predstavljaju 13% stanovništva Aotearoe (Novog Zelanda), a ostali su Pakeha ('došljaci' iz Europe). Sredinom 1990-ih pažnju svjetske javnosti privukao je jedan nestabilniji, rasno podijeljen Novi Zeland. Filmom „Bijahu jednom ratnici“ pažnja se skrenula na surovu društvenu stvarnost Maora. Porast broja članova bandi postao je vidljivi simbol maorskog nezadovoljstva i poslao je jasan signal zajednici da se nešto mora poduzeti. Strah od nasilja i sve šire prihvaćanje opravdanosti maorskih zahtjeva za restitucijom i pomoći vlade doveli su do nacionalnog dijaloga koji je naglasio podijeljenosti. Pored društvene neprimjernosti, maorske bande bude određena sjećanja ('ratnička' prošlost). Odjednom, za samo deset godina, nevjerojatno je poraslo članstvo u bandama, a to je slika onoga kroz što prolazi društvo. Jedan član bande Meleza kaže da su bande 'barometar društva'. Ovo tinjajuće političko nasilje utječe na restrukturiranje mijenjajući način života zajednice na više načina, od uvođenja policijskog sata do pada cijena nekretnina. Naime, sporazumom Vaitangi iz 1840. godine, koji je potpisalo nekoliko stotina poglavica, Maorima je obećano 'isključivo i neometano korištenje njihove zemlje, šuma i ribnjaka'. Nezadovoljni Maori za ekonomsku bijedu prije svega krive neprovođenje ovog sporazuma. Debata o restituciji ovog sporazuma postala je sredstvo za preispitivanje identiteta Novog Zelanda i njegovog rasnog i kulturnog sastava. Zahtjevi Maora za cilj imaju restituciju ne privatne nego vladine svojine, tražeći povrat samo zemlje i ribarskih prava u rukama krune i naknadu štete od države za ostalu imovinu. Kraljevska isprika iz 1995. godine pokazala je da čak i kraljica priznaje opravdanost njihovih zahtjeva. Kao i kod drugih slučajeva restitucije, pitanje je kako se izboriti s povijesnim naslijeđem s obzirom na aktualnu stvarnost.

Reparacija za ropstvo nalazi se na javnom dnevnom redu od sredine 1990-ih. Zahtjev za reparacijom zasniva se na uvjerenju da zločini i nepravde koje su nanijete ropstvom, i to robovima, njihovim potomcima, afričkim zajednicama iz kojih su oni oteti,

i milijunima koje je dočekala smrt na putu, nikada nisu dobili potvrdu od počinitelaca ili onih koji su od te prakse profitirali. Najveće robovlasničko društvo u Novom svijetu bio je Brazil. Centar za samosvijest crnaca sa Univerziteta u Sao Paolu 1995. godine je iznio zahtjev za naknadu štete u iznosu od fantastičnih šest milijuna američkih dolara, ekvivalent 12-godišnjeg bruto nacionalnog dohotka Brazila. Ova suma je predviđala 100.000 dolara za svakoga od 60 milijuna potomaka brazilskih robova. Zahtjev za reparacijom je koliko i poziv na pokajanje i žalost toliko i zahtjev za restitucijom. Priznanje ove moralne obaveze i dalje bi ostavilo sva teška politička pitanja o rasnim odnosima u Americi bez odgovora. Primjerice: postoji li zakon o zastarijevanju nacionalnih nepravdi, koje nepravde treba restituirati, tko su sadašnje žrtve i kome dati odštetu, potomcima ili robovima, svim crncima, ljudima miješane rase, što je sa klasom, tko su počinioci, tko treba platiti reparaciju, vlada, potomci ili robovlasnici, svi bijelci, društvo uopće... Jedini poznati izuzetak uobičajenog nedostatka službene reakcije na nepravde i diskriminaciju usmjerenu protiv crnaca predstavlja kompenzacija koju je država Florida isplatila žrtvama iz Rouzvuda, gradića od 200 crnaca, a koji je rulja, zbog navodnog napada crnca na bjelkinju, zbrisala u prvoj nedjelji 1923. godine. Imovinu i zemlju crnih stanovnika 'stekli' su bijelci, od kojih su neki sudjelovali u linču. Nitko, niti bijelac, niti crnac, nikada nije optužen za bilo kakav zločin. Posebno je poučno to što je država implicitno priznala svoju moralnu odgovornost.

Organizacija afričkog jedinstva 1992. godine je usvojila inicijativu Nigerije da se prouče mogućnosti za potraživanje restitucije za ropstvo od zemalja u Europi i Americi koje 'snose obvezu' pružiti restituciju za zločine nametanja ropstva.

Barkan u zaključku izdvaja kako je restitucija za povijesne nepravde oličenje sve većeg značaja moralnosti i demokratizacije političkog života. Usprkos osjećanju bezvoljnosti i pesimizma u javnoj kulturi, međunarodno javno mnijenje i organizacije poklanjaju sve veću pažnju moralnim pitanjima. Ova svijest je izgrađena na temeljima liberalne misli koja svoje korijene vuče iz prosvjetiteljstva. Pokušaj da se premosti jaz između individualnih i grupnih prava nije lak zadatak, osobito kada se ova dva prava nađu u sukobu

i pripadnost grupi dovede u pitanje prava građana kao pojedinca. Ovo se posebno odnosi na matricu zajednica koje nemaju službeni suverenitet nego su umjesto toga izložene interesima njihovih pripadnika koji se preklapaju i nalaze u neprekidnom stanju promjene. Svijet je preplavljen povijesnim i suvremenim nepravdama. Teorija restitucije se bavi određenim slučajevima nekih od najgorih povijesnih nepravdi, dok istodobno prihvaća da svijet i dalje nije uređeno mjesto i da je međunarodna prošlost puna nepravdi. Problem je kako prihvatiti neprijatne partnere a da se pritom ne ukine moralna obveza. Restitucija kao teorija međunarodnih odnosa predlaže proces, ne unaprijed određeno rješenje ili standard. Ona kao pravda koja se postiže pregovorima legitimitet dobiva samo slaganjem između autentičnih predstavnika obje strane u konfliktu. Osim toga, restitucija nije moralna sama po sebi. Zašto izgleda da je moralno platiti za zločine koji su se odigrali prije više od 50 godina, dok se stariji povijesni zločini ignoriraju, ili im se barem poklanja veoma malo pažnje, kao i suvremenim katastrofama i masovnim ubojstvima. Restitucija pruža mehanizam za činjenje moralnog djela, ona ne stvara idealan svijet. U svijetu gdje moralnost igra sve veću ulogu, reputacija i sramota predstavljaju kapital oko kojeg se okrivljeni i žrtve cjenjkaju u političkom i moralnom smislu.

Ponajviše iz razloga što se u regiji europskog jugoistoka gotovo ništa ne čini kako bi se popravile postojeće društvene nepravde, knjigu Elazara Barkana *Krivica nacija* neophodno je pročitati. Nezaobilazna je za sve one koji traže rješenje u zaključivanju konflikata i prepoznaju uzvišene ideale koji sve više oblikuju političke odluke i međunarodnu scenu. Sve pohvale autoru za obimno istraživanje kako su se mijenjali različiti nacionalni i etički identiteti kao posljedica interakcija između rivalskih grupacija i pokušaja grupa da bolne povijesne nepravde isprave putem pregovora. Najmanje pohvalu zaslužuju svi koji su sudjelovali u prezentiranju ove knjige javnosti. Iako su brojne dileme vezane za novu pojavu restitucije, u svim slučajevima od odobravanja do osporavanja, ona se vidi kao konačna faza u ispravljanju povijesnih nepravdi i kao pomirenje između dvije zaraćene strane. Razumije se, da one točno znaju što hoće – moralno moguće.

